

DE TRAGE ERKENNING VAN PISIDIUM SUBTRUNCATUM
ALS ZELFSTANDIGE SOORT

door

J.G.J. Kuiper

Wij kunnen ons moeilijk voorstellen, dat zeer algemene en betrekkelijk gemakkelijk te determineren soorten soms gedurende lange tijd niet als zelfstandige soorten herkend en erkend werden. Een voorbeeld is Pisidium subtruncatum. In ons land is deze soort verreweg de algemeenste zoetwatertweekleppige. Weliswaar is dat niet overal in Europa het geval. Niet ver buiten onze Oostgrens, in het heuvelland van Westfalen met zijn vele bronnen en bronbeekjes is personatum onbetwist de algemeenste soort. In het hooggebergte is het casertanum. In Noorwegen daarentegen met zijn tienduizenden meren en moerassen zijn lilljeborgi en obtusale het algemeenst. In Engeland is het weer subtruncatum. Maar overal, van de Noordkaap tot Noord-Afrika, van Ierland Oostwaarts tot voorbij de Oeral, komt subtruncatum voor. Des te meer kan het verwonderen, dat deze soort, na haar publicatie door de Zweed Malm in 1855, nog tientallen jaren onopgemerkt is gebleven buiten de typelocaliteit bij Gothenburg. Vijftien jaar na de verschijning van Malm's geschrift kwam het belangrijke werk van Carl Kreglinger (1870) over de niet-marine mollusken van Duitsland van de pers. Geen woord daarin over subtruncatum. Clessin (1884) in te tweede, zeer uitgebreide uitgave van zijn veelgebruikte Deutsche Excursions-Mollusken-Fauna, noemt subtruncatum weliswaar, maar beschouwt hem als zeldzaam. In het samenvattende werk over de Franse zoetwatermollusken van de Fransman A. Locard (1893) komt subtruncatum niet voor. Goldfusz (1900) in zijn fauna van midden-Duitsland noemt subtruncatum een zeldzame soort. In vrijwel alle landen van Europa zijn in de negentiende eeuw Pisidiums verzameld en men kan rustig aannemen, dat subtruncatum in alle collecties aanwezig was zonder dat zij als scherp afgebakende soort herkend werd. De meeste auteurs bleken de vorm wel te kennen, maar zij zagen daarin geen biologische eenheid. Nu eens werd hij bij de ene soort ondergebracht, dan weer bij de andere, in het Westen doorgaans bij henslowanum, in midden-en Oost-Europa vaak bij casertanum.

P. subtruncatum bleef in de literatuur een zeldzame verschijning totdat Woodward's (1913) kritische bewerking van de Britse recente en fossiele Pisidiums het licht zag. Negen bladzijden wijdt hij aan deze soort. Een verspreidingskaart resumeert de meer dan 200 Britse vondsten. De ontdekking van subtruncatum op de Britse eilanden dankt Woodward, zoals hij zelf mededeelt, aan de Deen Johansen, die hem reeds in 1901 op de soortelijke zelfstandigheid van deze vorm opmerkzaam gemaakt had. De geleidelijke ontwikkeling van het inzicht blijkt ook duidelijk uit vergelijking van de drie uitgaven van Geyer's bekende determineerboek 'Unsere Land- und Süßwassermollusken'. In de eerste druk, van 1896, wordt subtruncatum niet genoemd. In de uitgave van 1909 heet subtruncatum zeldzaam en in die van 1927 zeer algemeen en in heel Europa voorkomend.

Het heeft dus meer dan een halve eeuw geduurd, voordat subtruncatum algemeen als zelfstandige soort aanvaard werd.

Wat de nomenclatuur betreft, heeft het weinig gescheeld of Malm's benaming was in de synonymie gedrongen. Reeds in 1854 namelijk, dus een jaar vóór Malm's publicatie, had de Fransman Normand in een zelf

uitgegeven drukwerkje enkele nieuwe soorten uit het Noorden van Frankrijk gepubliceerd, waaronder Pisidium dupuyanum. De beschrijving is kort en er zijn geen afbeeldingen bij. Normand heeft echter exemplaren van zijn soort aan verscheidene malacologen toegestuurd, o.a. aan Baudon, die dupuyanum in zijn monografie der Franse Pisidiums (1857) afbeeldde. Enkele door Normand geëtiketteerde exemplaren liggen nu in het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen te Brussel. Ik beschouw ze als de belangrijkste syntypen. Zij behoren onbetwistbaar tot dezelfde soort als de een jaar later door Malin gepubliceerde subtruncatum. Hoe komt het, dat Normand's soortnaam dan toch niet aan bod is gekomen? De oorzaak ligt m.i. bij zijn landgenoten. De toenmalige malacologische autoriteit A. Moquin-Tandon die in 1855 zijn driedelige werk over de Franse niet-mariene mollusken publiceerde, noemt dupuyanum een variëteit (zonder umbonale plooi) van henslowanum. Baudon deelde deze opvatting in zijn monografie van 1857. En daarmee verdeelen dupuyanum, ten onrechte, in de synonymie, en wel voorgoed. De Franse malacologen stonden overigens niet alleen in deze opvatting. In 1858 publiceerde Jenyns een appendix op zijn monografie van 1832. Hij had dat beter niet kunnen doen, want daarmee bracht hij nog eens extra verwarring in de arme taxonomie der Pisidiums en toonde aan, dat hij zijn onderwerp niet meer beheerste. Het geschrift is zonder een analyse van de opvattingen van zijn tijd moeilijk te lezen. Het komt er op neer, dat de plooi-loze henslowanum (= subtruncatum!) de normale vorm zou zijn, en henslowanum met umbonale plooi, door Jenyns appendiculata genoemd, de uitzondering!!

In Duitsland dacht men er anders over. Clessin, die eveneens typen van dupuyanum bestudeerd had (Westerlund 1871: 542), zag er een variëteit van subtruncatum in (Clessin 1872: 83-92; 1876: 527). In zijn monografie (1879: 22) citeert Clessin dupuyanum als ouder synoniem van subtruncatum. Westerlund (1890), in zijn standaardwerk der palaearktische niet-mariene mollusken (deel 7), doet eensgelijks. Het is een raadsel, waarom Westerlund, auteur van Fundamenta Malacologica (1892), welk werk een van de voorlopers van de huidige Internationale Regels voor de Zoölogische Nomenclatuur is, in dit geval niet de prioriteitsregel toegepast heeft. In zijn Synopsis Molluscorum Extramarinorum Scandinaviae (1896) gebruikt Westerlund de Zweedse naam en verzwijgt hij zelfs de Franse.

Het hoeft geen betoeg, dat de opvatting der oudere Franse auteurs van henslowanum = subtruncatum tot gevolg had, dat henslowanum in de negentiende-eeuwse Franse literatuur algemener is dan in werkelijkheid.

In de ruim honderd monsters omvattende, nu in het Parijse Muséum bewaarde collectie Gassies uit het midden van de vorige eeuw, komt subtruncatum, doch niet als zodanig herkend, in liefst 22 monsters voor, verdeeld over henslowanum en casertanum, en in de in het museum van Genève bewaarde, eveneens ruim honderd monsters tellende Pisidiumcollectie van Bourguignat, waarvan J. Favre in 1943 een voorbeeldige revisie publiceerde, komt subtruncatum, steeds onder een andere naam, in 28 monsters voor.

Pisidium subtruncatum is thans een volkomen ingeburgerde naam en het zou in strijd met het stabiliteitsbeginsel van de nomenclatuurregels zijn, alsnog een wijziging ten gunste van het oudere synoniem dupuyanum te willen voorstellen.

Toch is, ruim een kwart eeuw geleden, Normand's benaming weer in het nieuws gekomen en wel op een onverwachte wijze. Sinds ongeveer 1960 namelijk wordt in de Sovjetunie ijverig gewerkt aan een revolutionaire systematiek der Sphaeriidae, die weinig gemeen heeft met Westerse opvattingen. Vele, in het Westen reeds lang bekende 'formae' hebben in de Sovjetunie, zonder m.i. overtuigende argumenten, de rang van soort

gekregen en nieuwe genera worden er gemaakt op grond van convergentieverschijnselen. Deze 'kleine soorten', zoals de Sovjet-malacologen die plegen te noemen, hebben soms oude namen gekregen, opgegraven uit de literatuur. Een van die namen is dupufiana (met een i) Normand. Hij werd in 1975 door de Estlandse auteur Timm gebruikt en is sedertdien ook in andere Oost-Europese publicaties geciteerd. Echter heeft Timm's soort, in strijd met Normand's beschrijving, een ploof op de umbo gekregen!

In termen van synonymie is dus de conclusie: Normand's dupuyanum is een ouder synoniem van subtruncatum, en Timm's dupufiana een jonger synoniem van henslowanum; de variëteit inappendiculata (van henslowanum) van Baudon en Moquin-Tandon is daarentegen een jonger synoniem van subtruncatum ...

De moraal van dit verhaal is tweeledig. Ten eerste, dat men uiterst voorzichtig moet zijn met het kritiekloos putten van 'Red Data Book'-gegevens uit oudere literatuur. Ten tweede, dat het samenvattend publiceren en afbeelden van typen en typoiden van synoniemen van Sphaeriidae bepaald geen overbodige luxe zou zijn.

LITERATUUR. Bibliografische details van de in de tekst geciteerde titels laat ik hier beknoptheidshalve achterwege. Voor het merendeel betreft het bekende werken. Slechts noem ik hier enkele titels, die niet in de tekst aangehaald worden: S. Clessin (1972), *Malak. Blätter*, vol. 20.- S. Clessin (1876): *Deutsche Exc. Moll. Fauna*, eerste druk.- L. Jenyns (1858): *Note on the smaller British species of Pisidium*, *Ann. & Mag. Nat. Hist.*, serie III, vol. 2.- C.A. Westerlund (1871): *Sveriges, Norges och Danmarks Land- och Sötvatten-Mollusker*.